

УДК 343.9.01

Василевич Віталій Вацлавович,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

У статті розглядаються питання змісту та видів кримінологічного прогнозування, а також визначаються структурно-системні елементи, які визначають оцінку кримінологічної ситуації.

Ключові слова: злочинність, кримінологічне прогнозування, прогнозування злочинності, кримінологічна експертиза.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів внутрішньої політики держави є запобігання злочинності. У свою чергу, без кримінологічного прогнозування неможливе планування боротьби зі злочинністю. Максимальне підвищення надійності кримінологічного прогнозування – одне з першочергових завдань сучасної кримінологічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукової літератури показало, що кримінологічне прогнозування злочинності стало розвиватися як науковий напрям з початку 60-х р.р. минулого сторіччя в працях Г. А. Авомелова, А. І. Алексеєва, Ю. М. Антоняна, С. В. Бородіна, М. М. Батаєва, А. А. Герцензона, А. І. Гурова, В. К. Звірбуля, Н. Ф. Кузнецової, В. М. Кудрявцева, І. І. Карпеця, В. В. Лунєєва, А. С. Міхліна та ін.

Загальним питанням кримінологічного прогнозування злочинності присвячені дослідження таких вітчизняних науковців як: Н. А. Алексеєва, М. М. Биргец, А. П. Закалюка, О. М. Джужі, Г. Г. Семакова та ін., які обґрунтували необхідність розвитку даного наукового напрямку як важливої складової в механізмі боротьби зі злочинністю.

Постановка завдання. Незважаючи на наявність наукових праць, присвячених розгляду проблеми, практика яскраво свідчить про відсутність робіт, в яких би детально розглядалися питання змісту та видів кримінологічного прогнозування. Тому, метою статті є з'ясування змісту поняття «кримінологічне прогнозування», характеристика елементів, які складають зміст даного поняття, а також визначення структурно-системних елементів, які визначають оцінку кримінологічної ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наукових джерелах термін «прогнозування кримінологічної ситуації» чітко у змістовному аспекті не визначений. Замість нього найбільш вживаним серед науковців і практиків є поняття «прогнозування злочинності», що, з огляду предмета даної статті та співвідношення одиничного (у даному випадку-прогнозування кримінологічної ситуації) та загального явищ (прогнозування

злочинності), є поняттями не тотожними. Такий висновок впливає зі змісту терміну «кримінологічне прогнозування».

На переконання А.П. Закалюка, кримінологічне прогнозування – це засіб діагностування у формі передбачення майбутнього стану явищ, процесів, фактів, діяльнісних проявів, що складають предмет кримінології або мають кримінологічне значення та відіграють роль об'єктів прогнозування [7, с. 393]. При цьому останнє здійснюється з метою врахування прогнозу їхніх змін для забезпечення адекватного корегування управління діяльністю щодо запобігання та протидії суспільно небезпечному функціонуванню цих об'єктів.

О. М. Джужа та Ю. Ф. Кравченко дійшли висновку про те, що дане прогнозування – це процес наукового передбачення змін тенденцій, кількісних і якісних характеристики злочинності, її детермінантів, особи злочинця, діяльності попередження злочинів у майбутньому а також перспектив розвитку самої кримінологічної науки [10, с. 161].

У свою чергу, Ю. М. Антонян вважає, що кримінологічне прогнозування полягає у спробах вияснити, яким буде стан злочинності в майбутньому часі [1, с. 169].

Г. Й. Шнайдер переконаний, що зміст такого прогнозування складає аналіз вірогідності злочинних дій та процесів, в основі якого лежить вивчення емпіричних даних та облік тенденцій цього розвитку від минулого до майбутнього і від теперішнього до майбутнього [13, с. 186].

Група вчених, яка досліджувала цей процес (Ю. Ф. Іванов, П. М. Опанасенко, В. Г. Пшеничний та ін.), прийшли до висновку, що кримінологічний прогноз – це ймовірне судження про майбутній стан (рівень, структуру, динаміку) злочинності та її детермінанти, можливості профілактики й інші засоби впливу на злочинність у певний період часу.

О.М. Бандурка та Л.М. Давиденко переконані, що кримінологічне прогнозування – це процес пізнання майбутнього стану злочинності та факторів, що впливають на її зміни [2, с. 126].

Різноманітні визначення даного виду прогнозування можемо знайти і в інших кримінологічних джерелах, зокрема в роботах Г. А. Аванесова, І. В. Бестужева-Лади, С. Є. Віцина та ін. [3, с. 60-64].

Проте, виходячи зі змісту злочинності, і її соціально-правової природи та особливостей детермінації [5, с. 324] та з предмету даного дослідження, слід зауважити, що в науковій літературі щодо такого поняття, як прогноз кримінологічної ситуації, достатньої інформації та в цілому пізнань не має.

Якщо узагальнити усі приведені вище та інші підходи науковців і практиків, у яких дається визначення кримінологічного прогнозу, то можна запропонувати наступне поняття прогнозу кримінологічної ситуації: «Це таке науково-обґрунтоване передбачення основних змін розвитку злочинності чи вірогідності вчинення злочинів конкретними особами в недалекому майбутньому в певному населеному пункті (районі, області, т. ін.), з урахуванням різноманітних факторів, що її детермінують, а також стану інформаційного забезпечення і боротьби з цим суспільно небезпечним явищем, що здійснюється на підставі, існуючих тенденцій і закономірностей його виникнення та розвитку».

Таким чином, системно-структурними ознаками, що визначають зміст даного поняття, є:

а) це науково обґрунтоване передбачення, яке витікає зі змісту цього терміну, передбачити означає припустити що-небудь заздалегідь, чекати чогось (робити

правильний висновок про напрямок розвитку чого-небудь; про можливість якоїсь надії тощо на основі вивчення фактів, даних і т. ін.) [4, с. 723].

б) основні зміни розвитку злочинності.

Традиційно кримінологи виділяють наступні кримінологічні ознаки злочинності: стан (об'єм), інтенсивність (коефіцієнт), динаміка, структура, характер, територіальний розподіл по різних регіонах держави, соціальні наслідки злочинності [9, с. 38-46]. Враховуючи, що це входить у предмет даного дослідження, варто прийняти такий науковий підхід, це так зване загально кримінологічне прогнозування злочинності [7, с. 12].

в) вірогідність вчинення злочинів окремими особами.

Вірогідний означає достовірний, тобто такий, що не викликає сумніву. Даний вид кримінологічного прогнозування науковці виділяють у самостійний вид – прогнозування індивідуальної злочинної поведінки [6, с. 148];

г) недалеке майбутнє (або строки кримінологічного прогнозування).

Аналіз ситуації як вітчизняної, так і зарубіжної кримінологічної літератури засвідчив, що серед науковців немає однозначності з приводу строків даного прогнозування, тому ці вчені у визначенні поняття «прогноз кримінологічної ситуації» вбачають «недалеке майбутнє»;

г) певний населений пункт (предмет прогнозування).

Цей вид та елемент змісту прогнозування кримінологічної ситуації впливає із завдань боротьби зі злочинністю, стоять перед конкретними правоохоронним органом або перед науковцем;

д) різноманітні фактори, що детермінують злочинність як в цілому, так і на певному об'єкті (предметі) прогнозування (правові економічні, соціальні, матеріально-технічні і т. ін.);

е) інформаційне забезпечення даного прогнозування та його стану.

Об'єктивні потреби та прагнення до оптимального автоматизованого інформаційного забезпечення сучасного постіндустріального суспільства обумовлюють необхідність використання даного ресурсу при здійсненні кримінологічного прогнозування. Важливе місце при цьому має інформаційне забезпечення боротьби зі злочинністю. Як з цього приводу зробив обґрунтований висновок А. П. Закалюк, інформалізація в галузі кримінології, зокрема в діяльності, пов'язаної з прогнозуванням злочинності, – це сукупність взаємопов'язаних видів суспільної діяльності, спрямованої на забезпечення інформаційних потреб у зазначеній діяльності шляхом створення сучасної інформаційної інфраструктури (інформаційних систем, мереж, ресурсів, технологій) кримінологічних знань [7, с. 48].

е) стан боротьби зі злочинністю у певному населеному пункті (районі, області і т. ін.).

При цьому, як правильно зауважили О. М. Бандурка та Л. М. Давиденко, важливим моментом, що характеризує злочинність як масове негативне явище, є те що це не просто арифметична множина злочинів. На їх переконання і слід з цим погодитись, не дивлячись на те, що кожен конкретний злочин у багатьох випадках є збігом обставин (що особливо характерно для необережних злочинів), злочинність у цілому є цілісним утворенням, яке має певні системні властивості та підкоряється статистичним закономірностям [2, с. 9].

Все це, без сумніву, варто враховувати при здійсненні кримінологічного прогнозування як в цілому, так і його видів, зокрема:

ж) існуючі тенденції та закономірності виникнення і розвитку злочинності.

По змісту тенденції – це напрям розвитку чого-небудь; прагнення, намір, властиві кому-, чому-небудь (потяг, схильність до чогось) [4, с. 303]. Без сумніву, не враховуючи цих компонентів та складових у формуванні та розвитку злочинних явищ і процесі, включаючи й на індивідуальному рівні, досить проблематично здійснити певний, всебічний та об'єктивний прогноз злочинності та зокрема, кримінологічної ситуації.

Проте варто погодитись і з іншим висновком, що зробили вчені з цього приводу: для того, щоб прогнозу були достовірними, необхідно використовувати якомога більшу кількість даних, які впливають на результати, [2, с. 118], тобто, власне, використовувати при прогнозуванні всі його види.

Як свідчить вивчення наукової літератури, види кримінологічних прогнозів пропонує поділяти залежно від об'єкта та предмета прогнозування.

За об'єктом кримінологічний прогноз поділяють на прогноз: злочинності; особи злочинця; факторів злочинності або її детермінації; засобів запобігання злочинності; наслідків злочинності; прогнозування науки кримінології; прогнозування діяльності правоохоронних органів; прогнозування можливих наслідків заходів, застосовуються для запобігання злочинності [12, с.111].

Та попри все різноманіття підходів, що висловлені науковцями з цього приводу, як видається найбільш вдалого є на сьогодні класифікація видів прогнозування залежно від об'єкта, запропонована А.П. Закалюком, а саме: прогнозування злочинності (у всіх її проявах і станах); прогнозування детермінант злочинності та її «фонових» явищ й інших чинників, що її зумовлюють; прогнозування індивідуальної злочинної поведінки (або особистості злочинця); прогнозування діяльності щодо запобігання і протидії злочинності та управління цією діяльністю [7, с.392].

До цього переліку деякі вчені (Е. Г. Стоматов) небезпідставно пропонує додати і такий різновид кримінологічного прогнозування, як прогнозування можливих наслідків заходів, що застосовуються для запобігання злочинам [9, с. 117].

Без сумніву з таким підходом варто погодитись повністю.

За предметом кримінологічне прогнозування науковці поділяють на:

а) пошукове прогнозування (стан об'єкта), яке виявляє зміну його об'єктів й абстрагується при цьому від норм та інших управлінських рішень щодо цих об'єктів; б) нормативне (тенденції та періоди розвитку об'єкта), яке здійснюється з огляду на існуючі норми, ідеали, цілі цієї діяльності. Таку ж класифікацію можна знайти й у працях зарубіжних вчених, зокрема В.Е. Емінова [8, с. 27].

Проте із запропонованими підходами можна погодитися лише частково, враховуючи, як зробив висновок А. П. Закалюк, їх штучність, а саме: діяльність щодо об'єктів кримінологічного прогнозування, як правило, утримувана, до того ж на законодавчому рівні, тому зміна об'єктів та нормативних умов, у яких вона відбувається, нероздільні .

Як показує практика, будь-який прогноз складається на певний період або строк, який у наукових джерелах називається такими термінами, як «глибина прогнозу» або «упередження кримінологічної ситуації».

У цілому ж, запропонована ще на початку 70-х років ХХ століття класифікація кримінологічних прогнозів за часовим інтервалом застосовується науковцями і до нині [11, с. 87-89].

Серед видів кримінологічного прогнозування не можна обійти стороною й таких із них, як прогнозування індивідуальної злочинної поведінки. З цього приводу в науці здавна точаться дискусії. Зокрема, і сучасні дослідники цієї науково-практичної проблеми

і дотепер вбачають недостатність як теоретичних розробок, так і методик індивідуального кримінологічного прогнозування. Так, А. П. Закалюк серед перешкод, що стримують наукові дослідження у цьому напрямку назвав такі чинники, як:

а) насторожене ставлення багатьох кримінологів до самої можливості передбачення індивідуальної поведінки особи, що склалася під впливом ідеї «свободи волі» у поведінці особи, несумісних з передбаченням її діяльнісних проявів;

б) імовірний характер індивідуальних прогнозів, що ґрунтуються на інтегрованому висновку щодо дії та взаємодії дуже великої кількості чинників, точну тенденцію розвитку яких важко і майже не можливо передбачити;

в) тривала дискусійність щодо вибору і підходу у визначенні основного методу індивідуального прогнозування через поширення факторного методу, що не сприяв опрацюванню прикладної методики;

г) мляве проникнення до кримінології кількісних методів, досягнень математичної статистики, без чого не можливий аналіз та прогноз дії численних чинників поведінки людини;

г) цілком виправдане уявлення про виняткову складність наукового визначення чинників індивідуальної активності, особливо антисуспільної та злочинної, які мають різну природу, роль, детермінічне значення, оскільки поки тримання ідеї обґрунтування прогнозу поведінки на підставі психологічних чинників, прогнозування вперед не було [7, с. 126].

Разом з тим, як свідчить практика, на заваді успішності прогностичної діяльності, у тому числі щодо прогнозування кримінологічної ситуації, стає те, що вона ґрунтується на інформації про події та факти, які відображені в статистичній інформації про злочинність (ст. 19 Закону України «Про інформацію»), так як остання не показує реального стану речей. Одним із чинників, що «створюють» результати кримінологічного прогнозування, є так звана латентна злочинність.

Зазначена проблема була і залишається актуальною і такою, що потребує постійної уваги як з боку практичних працівників, так і з боку науковців. Як свідчить практика, як правило, коли відзначається зростання показників злочинності, то це пояснюється активізацією роботи з цілеспрямованого пошуку та виявлення інформації про вчинені злочини (чи про ті, що готуються), у тому числі й латентні, або покращенням обліково – реєстраційної роботи правоохоронних органів.

З огляду на вищезазначене слід констатувати, що відсутність даних щодо латентної категорії злочинів варто вважати серйозною перешкодою на шляху отримання повної та достовірної інформації про стан кримінологічної ситуації у певному населеному пункті, районі, регіоні та в цілому в Україні.

Висновки. Підводячи загальні підсумки по даному питанню необхідно зазначити, що при аналізі, оцінці та прогнозуванні кримінологічної ситуації вкрай важливо враховувати всі запропоновані в науці та апробовані на практиці види кримінологічного прогнозування, а також існуючі методологічні заходи прогностичної діяльності щоб не тільки реалізувати завдання та досягти мету такого передбачення, але й розширити можливості реалізації на практиці теоретично обґрунтованих висновків, рекомендацій та позицій.

Список використаних джерел

1. Антонян Ю. М. Криминология : [избранные лекции] / Ю. М. Антонян – М. : «Логос», 2004. – 448с.

2. Бандурка А. М. Преступность в Украине: причины и противодействия : монография / А. М. Бандурка, Л. М. Давыденко. – Х. : Гос спец. изд-во «Основа», 2003. – 368 с.
3. Бібліографія (кримінологія та профілактика злочинів) / [упоряд. : В. В. Василевич, С. І. Мінченко, Т. О. Сіродан та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужи. – К. : Атіка, 2008. – 296 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
5. Голина В. В. Преступность: многообразие понятий и предметная сущность явления / В. Голина // Проблемы законности: Респ. міжвідом. наук. зб. / [відп. ред. Т. Я. Тацій]. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2009. – Вип. 100. – С. 324-336.
6. Даньшин І. Кримінологічне планування заходів протидії злочинності та її прогнозування / І. Даньшин // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 4 (39). – С. 145-152
7. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – Кн. 1. : Теоретичні засади та історія кримінологічної науки. – 424 с.
8. Криминология : учеб. пособ. / [под. общ. ред. В. Е. Эминова]. – М. : ИНФРА – М., 1997. – 160 с.
9. Криминология : учебник / [под. ред. В. Д. Малкова]. – М. : ЗАО Юстицинформ, 2004. – 528 с.
10. Криминологія : підручник / [за заг. ред. О. М. Джужи]. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 414 с.
11. Курганов С. И. Основы криминологии : учеб. пособ. / С. И. Курганов. – М. : NOTA BENE, 1998. – 144 с.
12. Курс лекцій по криминологии / [под ред. проф. И. Н. Даньшина (Общая часть), и проф. В. В. Голины (Особенная часть)]. – Х. : Одиссей, 2007. – 280 с.
13. Шнайдер Г. Й. Криминология / Г. Й. Снайдер ; под общ. ред. и с предлож. Л. О. Иванова. – М. : Издательская группа «Прогресс-Универс», 1994. – 504 с.

Василевич В. В. Теоретические вопросы криминологического прогнозирования

В статье рассматриваются вопросы содержания и видов криминологического прогнозирования, а также определяются структурно- системные элементы, которые определяют оценку криминологической ситуации.

Ключевые слова: *преступность, криминологическое прогнозирование, прогнозирование преступности, криминологическая экспертиза.*

Vasylevych V. V. Theoretical problems of criminological prognostication

The questions of content and types of criminological prognostication are examined in the article, as well as structural and system elements which determine the estimation of criminological prognostication are defined.

Key words: *criminality, criminological prognostication, prognostication of criminality, criminological examination.*

